

Karma Středu mezi Východem a Západem

Rudolf Steiner

9. ledna 1921, Stuttgart, GA 203

Odpor duší ke vtělování

Posledně jsem zde upozornil na to, že poměrům na dnešní civilizované Zemi je třeba rozumět na základě vtělení duší. Upozornil jsem, že ve vnější skutečnosti musíme vidět to, co je anthroposofickými pravdami, že musíme brát vážně to, co nám brání brát například dějinný vývoj lidstva tak, jak se dnes mnohdy bere, tedy jako pouhý důsledek působení vnějších pozorovatelných sil v průběhu generací. Musíme si skutečně uvědomit, že to, co proudí generacemi s krví, nevysvětluje události současné doby. Tyto události se vysvětlí jedině tehdy, uvědomíme-li si, že duše pocházejí ze zcela jiných oblastí, než jsou ty, v nichž žili tělesní předkové současného obyvatelstva nějakého teritoria. Pokusili jsme se vnést do toho trochu světla. Dnes bych se celou situací, kterou jsme charakterizovali ve vztahu k naší existenci na Zemi, chtěl zabývat ještě jednou z jiné stránky. Budu při tom ovšem muset poukázat na některé věci, které jsme již z různých hledisek probrali v předchozích přednáškách. Nuže, v současné době se skutečně jedná o to, abychom získávali víc a víc vnitřních podnětů a byli tak schopni plnit úkoly dneška. Tato schopnost ovšem nemůže nastat, pokud jen málo lidí bude ve vší vážnosti tušit, v čem velké úkoly současnosti spočívají. Žijeme zkrátka v době, kdy mnoha lidem musí svitnout, co je třeba učinit. A proto je nutné pracovat na tom, aby co nejvíce lidí poznalo, co je třeba vědět, chtít a cítit, aby lidstvo mohlo dospět k určitému vzestupu. Neboť nechtít stoupat nahoru v naší době znamená chtít sestupovat dolů.

S ohledem na vtělování duší do současných těl je tu pak ještě jiný poznatek než ten, o kterém jsem mluvil posledně.

Již v dřívějších přednáškách jsem naznačil, že pro duchovně- vědecké bádání je zřetelné patrné, kolik duší, které nyní mají jaksi sestoupit z duchovních světů do fyzických těl, na toto vtělení do fyzických těl pohlíží s jistým odporem, s jistou antipatií. V současnosti panuje u lidských duší - a je to charakteristické právě pro naše současné pozemské poměry - skutečně jistá antipatie k opětovnému sestoupení do fyzických těl. Je samozřejmé, že když něco takového zmíníme, mluvíme o duševních prožitcích, které předcházejí vtělení do fyzických těl a nejsou součástí dnešní běžné paměti, takže mnoho lidí si dnes toho, co uvádíme, není vědomo. Mohou si to však uvědomit, bude-li to, co se zrodí z duchovní vědy, poměřováno každodenními, současnými jevy. Toto poměřování poznatků, vzešlých z duchovní vědy, současnými ději bychom vůbec měli brát vážně, skutečně vážně.

Současná „doba přechodu“

Současná doba je v podstatě dobou, která k lidem nepřístupuje tak, jak k nim přistupovaly uplynulé doby. Víte, že mám odpor k používání fráze o „době přechodu“; vždycky totiž žijeme v nějaké době

přechodu, je pouze otázkou, jakého přechodu. A nezáleží ani tolik na tom, zda se přidáme k lidem, kteří používají frázi, že žijeme v době přechodu, jako spíš na tom, abychom právě v naší současnosti poznali, co z toho, co do ní vstupuje z minulosti, musí být překonáno, a co musí být připraveno pro budoucnost. A tady skutečně musíme říci, že 20. století, v němž žijeme, je ve vztahu k vyvíjejícímu se lidstvu takové, že lidé tím, že zčásti žijí v tomto 20. století, tedy duše, které jsou ve fyzických tělech, mají tímto životem na Zemi projít něčím zcela zvláštním. Jejich prožitky mají být významné, v jistém smyslu rozhodující.

Pokuste se srovnat to, co lze prožít v současnosti, s prožitky lidstva minulých dob a přijdete na to, že někteří lidé sice možná poněkud lehkovážně praví, že to, co se doposud událo ve 20. století, nestrpí srovnání s předchozími událostmi z dějin zaznamenaných v lidských análech, avšak pronikneme-li hlouběji do současných událostí, nutně poznáme, že tomu tak je - že lidstvo má v naší době poznat skutečnosti, které nelze srovnávat se skutečnostmi dřívějších dob.

Mohli bychom vzít mnohé ze současných dějů, abychom doložili, co jsem právě řekl. Ale chtěl bych uvést jen něco málo z nich. Právě z hlediska oblasti, v níž žijeme, a pozorujeme-li věci spíše z duchovního hlediska, můžeme říci: Je v podstatě děsivé, že ve střední Evropě se s tak obrovskou rychlostí udály proměny, které se odehrály zhruba od poloviny 19. do začátku našeho 20. století. Co všechno se tu událo, se ovšem obvykle nebere na vědomí. Ten, kdo má pro něco takového cit, může porovnat celý ten způsob, jak lidé ve střední Evropě mysleli před sedmdesáti, osmdesáti lety a jak myslí dnes, zejména však, jak tenkrát pociťovali a jak pociťují dnes. Je v tom zcela zřetelný, navenek patrný rozdíl. Duševní charakter právě střeoevropského obyvatelstva se nesmírně proměnil. K tomu se pak přidává ještě jedna věc.

Zvláštní ráz střeoevropské duchovnosti

Jistě, lidé, přinejmenším většina lidí, ty nejdůležitější události zaspí, nevšimnou si jich. Ale ty události tu přesto jsou! Dnes vycházejí dobře míněné spisy, které pocházejí od lidí ze spíše západních oblastí, od Angličanů a Američanů, a které jsou plné vnější lítosti ohledně materiální situace střeoevropského obyvatelstva. Avšak to, co je základem právě tohoto duchovního proudu, by Střeoevropané měli sledovat s maximální pozorností. Podíváme-li se totiž dnes na vnější poměry, zdá se, že je zde snaha střední Evropu, která je dnes více než kdykoli dříve postavena na rozhodující místo, mezi Východ a Západ - přičemž Západem mám na mysli ty oblasti, v nichž tón udává angloamerický živel - obrat o její zvláštní duchovní ráz. Skutečně vás prosím, abyste tomu, co teď říkám, nerozuměli špatně. Jisté, pro materiální nouzi lze mít plné porozumění, a není tak obtížné mít toto porozumění dnes, v době bídy a nouze; avšak v dnešní době musíme zaměřovat pozornost především na nouzi duchovní. Pokuste se jen, aniž byste naslouchali tomu, co se říká na základě předsudku, co se na základě předsudku ozývá možná dokonce ve vaší vlastní duši, shrnout to, co dnešní události nesou ve svém lůně pro osud střední Evropy v duchovním ohledu. Cožpak nemá všechno, skutečně všechno tendenci tuto střeoevropskou duchovnost v podstatě vymýtit z povrchu zemského? Když se na tuto skutečnost nezaujatě podíváme, měli bychom v sobě pociťovat vzplanutí podnětu k tomu, abychom učinili všechno, co můžeme učinit k zachování a pokroku této skutečné střeoevropské duchovnosti. Ne- dojde-li k velmi významnému rozvinutí sil, pak se Východ a Západ Země spojí přes střední Evropu, zprvu pravděpodobně ve strašlivém nepřátelství, potom ale přece jen mimo toto nepřátelství v nějaký proud, který střední Evropa v podstatě nesmí připustit, v proud, který se pak bude chtít rozšířit jako celosvětová kultura, celosvětová civilizace.

Lidé Východu a lidé Západu

To, co teď říkám, souvisí s antipatií, kterou chovají duše sestupující dnes na Zemi vůči pobytu v dnešních fyzických tělech. Žádnou zvláštní touhu být v těchto tělech neměly před svým vtělením nejenom duše, o nichž jsem vám nedávno říkal, že z velké části pocházejí z dřívější střední Evropy a potom ve svém nynějším vtělení přešly na východ, ale ani duše nacházející se v západních oblastech, v Americe, ve velké části Anglie, duše, které, jak víte, žily dříve před poměrně dlouhou dobou v orientálních tělech. Na své vtělení nepohlížely s naprostou sympatií v tom smyslu, jak tomu bývalo v dřívějších dobách vývoje Země. Ani duše Východu, ani duše Západu nežijí ve svých tělech, mohu-li použít tohoto slova, zcela normálně. To je zřetelně patrné, podíváme-li se na dnešní civilizaci s prostředky duchovně-vědeckého bádání.

Máme tu především lidi Východu. Víme teď, které duše to jsou. A z různých pojednání duchovně-vědeckých kulturních dějin, která byla uvedena, také víme, v kterých tělech tyto duše sídlí. Tyto východní duše zajisté nemají všechny jeden společný zájem, jistý zájem však až do evropských východních oblastí převažuje. Všechny tyto duše, tón udávající duše vyvozují z antipatie vůči svému vtělení nevědomky určitý důsledek, a to, že nechtějí plně vstoupit na jeviště pozemských událostí, nechtějí se plně oddat skutečností těchto pozemských událostí. U východních duší, zvláště u těch nejvýznamnějších lidí Východu, se vyskytuje jistý vrozený odpor k tomu, aby se seznámily s tím, co se ve střední Evropě a na Západě stalo vnější kulturou, vnější přírodní vědou a technikou atd., a aby se do toho začlenily. A můžeme říci, že zcela v protikladu s tím, co představovalo právě ten nejlepší středoevropský duševní ráz dřívějších dob, dnes vidíme, že i četných středoevropských duší se vzhledem k okolnostem vtělení, které jsem popsal posledně, zmocňuje odpor vůči začlenění se do skutečností, do poměrů současnosti.

Jen se zcela nezaujatě podívejme na naši dobu. Kolik tu je lidí, kteří se dnes zcela mylným způsobem chtějí duševně vrátit k orientálnímu pojmání ducha, kteří pocít'ují jakési mystické puzení neúčastnit se toho, co se dnes děje ve vnějším světě, kteří chtějí uniknout do mysticko-fantastického nahlížení na život, tedy chtějí do našeho úplně jinak utvářeného života vnášet to, co bylo kdysi oprávněné pro orientální život dřívějších dob, co je dnes ale už dekadentním zaostáváním.

Mluva a sklony Východu a Západu

To je jedna věc, která je v naší současnosti tak škodlivá: světu odcizená mystika. Světu odcizená mystika existuje v různých podobách. Existuje u těch, kdo se rozplývají nad všelijakými duchovními názory vytvořenými podle orientálních vzorů. Existuje však i v podobě, která není tolik brána na vědomí, kterou však je třeba brát na vědomí také. Na celé civilizované Zemi, od východu až na západ, dnes totiž žijeme ve velmi zvláštním vztahu k něčemu, co úzce souvisí s celou naší civilizací, ba s životem jako takovým - žijeme ve zvláštním vztahu k jazyku. Čím dál půjdeme na východ, tím větší bude snaha nenechat jazyk náležitě sestoupit na fyzickou pláň, nechat jazyk, mluvu prostoupit určitým směřováním duše, nejit až do slov, ale mít přetékající, překypující pocit, který se nesnaží plně vstoupit do slov. Mohli bychom říci, že je tu snaha nepřizpůsobit mluvu poměrům fyzické pláně, ale jaksí ji zadržet v člověku, aby jí byly více vyjadřovány stavy opojení, prožitky opojení. Je třeba si osvojit cit pro to, jak mnoho je v současnosti lidí, kteří považují přímo za opovržením hodné, snaží-li se člověk utvářet svou mluvu co nejplastičtěji. Považují to za příliš intelektualistické, přijde jim, že to znamená přílišné vžívání se do poměrů fyzického světa. Chtějí si mluvu podržet v jakési polotemnotě, v přítmí.

Poetické jim připadá jen to, co mluvu uchovává v přítmi, milují takovéto rozplývání se mluvy. Jestliže někdo usiluje o to, aby v každém slově, v každé větě měl něco, co se kryje s nějakou plně prožitou skutečností, pak je to něco, co těmto duším není sympatické. Tyto duše chtějí mluvit, aniž by žily s tím, k čemu je mluva tu - s realitami. Tato nechuť žít s realitami je něco, co je velmi charakteristické pro velkou část našeho současného lidstva. A je to víceméně charakteristickým znakem mluvy samotné, čím dále půjdeme na východ.

Západní jazyky mají naproti tomu jinou charakteristickou vlastnost. Usilují o to, aby mluvou postihly realitu, aby se mluvou do reality ponořily, mluvu však nevytvářejí samy, nechávají ji rozplynout, takže se sice noří do reality, avšak s mluvou nedostatečně plasticky utvořenou, s mluvou, která nedostatečně laskavě obsáhne věci. To souvisí s jinými sklony Západu. Ze Západu v podstatě přišel způsob nahlížení, který vůbec neproniká až k člověku. Máme tu především darwinismus, který zcela jistě obsahuje obdivuhodné věci, jde-li o pochopení světa zvířat. Není třeba všimnout si tolik fanatiků darwinismu, jako darwinismu samotného. Je v něm mnohé, co obdivuhodně vniká do světa zvířat, a můžeme pak říci: Člověk stojí na vrcholu světa zvířat. - Tím se však ještě neudělalo nic pro pochopení člověka samotného. Vidíme to na Západě i v sociální oblasti. Vidíme, jak se na Západě prosazují podivné názory, které vlastně také člověka vylučují ze zorného pole. Vidíme, že v rámci nacionální ekonomie Západu člověk jako takový vlastně nehraje žádnou zvláštní roli. Roli hraje to, co je na člověku přivěšeno jako to vnější, hmotné. Za individualitu je v nacionální ekonomii považováno soukromé vlastnictví, které člověk má, nikoli člověk samotný. A na Západě se nemluví o svobodě, která vyvěrá z celé lidské bytosti, nýbrž mluví se [...] o hospodářské svobodě. Od doby Adama Smithe a od časů jemu předcházejících se mluví o hospodářské svobodě, o tom, co člověk klade na misku civilizačních vah tím, že vlastní něco, čeho si může ve světě užívat, a tím, že mu toto vlastnictví dává hospodářskou nezávislost atd. Ale nemluví se o tom, čím člověk vlastně je, co má charakter svobody a co vyvěrá z vlastního nitra člověka.

Luciferský a ahrimanský duševní ráz Východu a Západu

Všechny tyto věci však ještě poukazují na mnohem hlubší jevy. Duše, které se dnes s jistou antipatií vtělují do orientálních těl, protože je k tomu nutí jiné poměry, mají mnohdy snahu nenechat poznávací schopnosti těchto těl dospět k pojmání pozemské současnosti. Mají snahu udržet člověka v jeho vědomí mimo pozemskou přítomnost. V tomto duševním charakteru spočívá něco v nejeminentnějším smyslu luciferského a tato luciferskost sem vane z východu.

Naproti tomu na Západě v duších spočívá něco v nejeminentnějším smyslu ahrimanského. Nechtějí se těl zmocnit tak, aby skrze tato těla s otevřenými smysly pohlížely do světa, nýbrž noří se do těchto těl tak, že je v plném smyslu neobsáhnou, neproniknou duchem. Žijí sice v tělech, ale úplně je nepronikají. Dochází tak k tomu, co může být nutným důsledkem, žije-li duše v lidském těle a nemá smysly otevřené vůči tomu, co je kolem dokola ve světě. Má-li člověk otevřené smysly, objeví v tomto světě nejen vnější fyzicko-smyslovou skutečnost, nýbrž objeví duchovnost, která spočívá v základu fyzicko-smyslové skutečnosti. Tuto v základu spočívající duchovnost neobjeví, vězí-li sice v těle, ale toto tělo až k periférii plně neproniká. Takové je duševní naladění Západu. Můžeme říci, že v důsledku těchto poměrů je tomu tak, že některá těla západních lidí jsou skutečně takového charakteru, že duše se v nich, když těla vyrostou, nemohou plně uplatnit. Avšak tím, že se lidské duše nemohou v těchto tělech plně uplatnit, se těla mohou stát schránou pro zcela jiné bytosti, které do nich pak vstoupí, bytosti, které doslova zaspí to, co spočívá v osobitostech lidské duše samotné.

V důsledku všech těchto skutečností se sem z Východu šíří jedna a ze Západu druhá nálada. Nálada, která se sem šíří z Východu, je charakterizována snahou udržet člověka ve způsobech citění starších dob, které spíše instinktivně směřují k duchovnosti, a nenechat ho sestoupit tak dalece na Zemi, aby se mohl plně spojit se situací tady na Zemi. Na Západě se naproti tomu uplatňuje proud, charakterizovaný snahou nenahlížet na to, co tu teď je, tak, aby v tom vnímal duchovnost neustále prostupující veškeré bytí, ale aby se zastavil u toho, čím se člověk jednou stal, protože ho [duše] sice obývá, ale neproniká, protože ho vlastně nemiluje tak, aby ho chtěla plně proniknout. Ze Západu vychází snaha konzervovat současný stav lidstva s jeho materialistickým smýšlením, jeho materialistickým jednáním. Z Východu pak vychází snaha nenechat člověka dospět k tomu, co ho spojuje s materiálními poměry Země, nýbrž zadržet ho před plným přijetím současnosti. Z obou stran tu je vlastně snaha nenechat člověka dospět k plnému uchopení současnosti. A nesmírná hrůza, která se lidstva nevědomě zmocňuje, to ještě podporuje. Kdo nezaujatě pozoruje tuto současnost a velká rozhodnutí, jež spočívají v jejím lůně, ten se musí s odvahou k těmto rozhodnutím postavit.

Materialismus a mysticismus: dva extrémy lidského duševního naladění

Aby se člověk s odvahou postavil k těmto rozhodnutím, tomu se může vyhnout dvojitým způsobem. Jeden spočívá v tom, že se z něj stane fantazirující mystik nebo theosof, který povrchním způsobem opakuje „ex oriente lux“*. Pak si může vytvořit pocit vnitřního uspokojení v určitém útěku před současnými událostmi. Může se nad ně pozvednout, ba může se v této mystice či theosofii dokonce cítit jako vynikající člověk a všim, co se kolem něj děje, pohrdat jako „špatným světem“, jako světem hmoty, která je méněcenná. V tom ale právě spočívá škodlivost tohoto extrému, stejně jako je škodlivý druhý extrém, který se objevuje ve spíše západním proudu, jenž ve svém posledním důsledku vytváří materialistického člověka, u nějž ona hrůza z toho, že by se měl postavit k rozhodnutím současnosti, nabývá takové podoby, že si řekne: Člověk je produktem toho, co se v něm děje fyzicky a fyziologicky, a mluvit o něčem, co je ponecháno na jeho vlastním rozhodnutí, je nesmysl, na to není třeba brát žádný ohled. Je třeba pěstovat to, co se v lidstvu vytvořilo po tělesně-fyzické stránce. Ten, kdo mluví o nějaké zvláštní duchovnosti, je pověřivý. - Na této straně člověk před duchovností prchá, zatímco na druhé straně prchá před materiálností.

Tak dnes máme dva extrémy lidského duševního naladění: na jedné straně materialismus, který je ahrimanský, na druhé straně mysticismus, který je luciferský. Na jedné straně máme velký světonázorový proud [směřující] ze západu na východ, který pouze na základě hmoty vypracovává mechanistickou přírodní vědu a takřikajíc prostupuje naše vzdělávání. Na druhé straně máme druhý proud [směřující] z východu na západ, který se dnes zmocňuje vskutku nemála duchů a bude se jich zmocňovat v čím dál větším počtu. A člověk by si přál, aby to, čím je anthroposofie, tyto duchové nezničili právě svým výkladem v duchu fantazirující mystiky. Tento proud, který chce čerpat jen ze světa odcizené sféry, najdeme zvláště v onom theosofickém světonázoru, který sem chce z orientu přenášet dávno odeznělé věci, jež jsou dnes pro lidstvo naprosto nepoužitelné.

* Z východu [přichází] světlo. (Pozn. edit.)

To jsou ty dva extrémy, které si v podstatě - i přes ono strašlivé nepřátelství, způsobené vnějšími poměry a vnitřní protikladností - chtějí z obou stran podat ruku. A protože tyto dva proudy tu jsou a protože tomu tak je, člověk střeoevropských regionů je na tom, abych to triviálně vyjádřil (není to však vskutku míněno triviálně, nýbrž tragicky), momentálně duchovně tak zle.

Spiritualita Středu jako vyšší syntéza

To je skutečnost, kterou bychom měli v duši pozorně sledovat. Kdybych to chtěl vyjádřit poněkud radikálně, řekl bych: Ve střední Evropě se připravila vyšší syntéza, souznění, vyšší harmonie těchto dvou extrémů a jedině z této harmonie, z tohoto souznění může pro lidstvo vzejít pokrok. Neboť zde ve střední Evropě vrcholily duchovní proudy, jež vzešly ze skutečně významných základů - nakonec z toho, co se objevilo (byť to pak odeznělo a bylo překryto dalším) jako zprvu intelektualistická spiritualita v německém idealismu, v takových světonázorech, jaké měli Fichte, Schelling a Hegel. Přitom právě Schellingův světonázor nebyl daleko od toho, aby pozvolna zrodil to, co mohlo přejít ve skutečnou anthroposofickou duchovní vědu, k níž ovšem tehdy ještě nebyla zralá doba.

Člověku ale připadá, jako by se spikl celý svět, aby za žádnou cenu nenechal jakkoli rozvinout to, co se tu začínalo ukazovat. Řekl bych, že z Východu a Západu se spikli Lucifer a Ahriman, aby se tato syntéza nezdařila. Neboť zde, v této střední oblasti Země, se objevili lidé, kteří - i když někdy museli vzhledem k poměrům doby zůstat stát na půli cesty - usilovali o duchovnost, zároveň však usilovali o oddané poznání přírody. Jaký jen nádherný rozkmit mezi ustavičnou touhou nahlížet na svět spirituálně a touhou studovat ho v [celé] šíři jeho přírodních jevů najdeme například u Goetha! Jak velmi usiloval Goethe o soulad mezi tím, co mu říkal duch, a tím, co mu zjevovala příroda! A jak je právě tento Goethův smysl, který má kořeny v celé střední Evropě, pohřbený! [...]

Tady ve střední Evropě by v podstatě byli lidé, kteří by se na jedné straně skutečně chtěli pozvednout ke spiritualitě a na druhé straně by měli smysl pro pojímání celé šíře jevů vnějšího přírodního světa. To je to, co je dnes nutné. Jen na základě tohoto ducha může lidstvo pokročit dále. Proto je v oblasti poznání nezbytné, aby se dnes lidé důkladně zabývali stejnou měrou tím, co může poskytnout studium přírody, i tím, co může poskytnout duchovní věda. Ani jedno, ani druhé neobsahuje úplnou pravdu a plnou pravdu dá jedině souznění obou v lidské duši. A stejně je tomu v praktické oblasti. Nikam dál nás nepřivede ani jednostranná náboženská praxe, která chce uprchnout před světem nebo se chce alespoň podílet na světě takovém, jaký právě je, zato ale chce žít ve všemožných náboženských povznesených odcizených světu, ale na druhé straně ani povrchní rutina, která panuje v našem veřejném životě. Dostat se někam dál může i ve vnějším praktickém životě jenom ten, kdo láskyplně obsáhne obojí: kdo má snahu spojit na jedné straně to, co od nás jako praktická opatření požaduje vnější svět, a na druhé straně to, co si člověk může osvojit výchovou pomocí duchovní vědy. Ta mu dá takovou dovednost, která nebude pouze výsledkem vnějšího tréninku, nýbrž konáním prosvěcovaným vnitřní spiritualitou a zároveň zakořeněným v charakteru duše. Jen tak můžeme dospět k úkolu, jež před nás staví současná doba. Především to si musíme uvědomit. [...]

R. Steiner, přednáška pro členy Anthroposofické společnosti z 9. ledna 1921 ve Stuttgartu, in: Die Verantwortung des Menschen für die Weltentwicklung durch seinen geistigen Zusammenhang mit dem Erdplaneten und der Sternenwelt, GA 203, str. 47nn.